

Ганна Янкута,
БДУ, Мінск

АСАБЛІВАСЦІ РЭЦЭПЦЫІ ПАЭЗІІ УОЛТА УІТМЕНА Ў БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ: ПРАБЛЕМА ПЕРАКЛАДУ

Уолт Уітмен (1819 – 1892) – адзін з самых перакладаных на беларускую мову амерыканскіх пісьменнікаў. Пачынаючы з 20-х гг. і да цяперашняга часу пераклады вершаў са зборніка “Лісце травы” (*Leaves of Grass*) выходзяць асобнымі выданнямі, друкуюцца ў літаратурных часопісах і анталогіях. На беларускую мову вершы У. Уітмена перакладалі Аркадзь Мардвілка, Юрка Гаўрук, Язэп Семяжон, Янка Сіпакоў і Юля Цімафеева. Мэта дадзенай працы: прасачыць рэцэпцыю творчасці У. Уітмена ў беларускай культурнай прасторы на працягу XX – пачатку XXI стст.

Даследчыца паэтычных перакладаў з ангельскай мовы на беларускую І. Гаравая распрацавала перыядызацыю англа-беларускага паэтычнага перакладу, гісторыя якога пачалася толькі ў XX ст., і, вывучыўшы выбар перакладаных тэкстаў, перакладчыцкія стратэгіі і функцыянаванне перакладаў, выдзеліла тры перыяды [6, с. 359]. Разгледзім пераклады паэзіі У. Уітмена ў кожны з іх.

1. 1920–1940-я гг. І. Гаравая вызначае гэты перыяд як час заснавання традыцыі: “Перыяд ахоплівае час дзейнасці літаратурна-мастацкіх згуртаванняў “Маладняк” і “Узвышша”, сябры якіх апублікавалі першыя паэтычныя пераклады з англійскай мовы на беларускую” [6, с. 359]. Адным з першых аўтараў, што зацікавіў беларускіх перакладчыкаў, быў У. Уітмен. І. Гаравая зазначае, што “...калі ў першай палове 1920-х гг. на “кніжнай паліцы” перакладчыкаў збіраліся пераважна вершы Дж. Байрана, Г. Лангфэла, драматургія і санеты У. Шэкспіра, то з другой паловы 1920-х гг. актывізаваўся пераклад твораў эксперыментальнага характару (вершы Ч. Суінберна, М. Голда, У. Уітмена)” [5, с. 184]. Такі перакладчыцкі выбар адпавядае эстэтычным пошукам аўтараў часопіса “Маладняк”, якія распрацоўвалі новыя формы мастацкага выяўлення, што мусілі адпавядаць новаму часу. Менавіта ў гэтым часопісе і выйшаў першы пераклад з У. Уітмена – верш “Песня пра вольны шлях” (*Song of the Open Road*; № 6, 1927), зроблены А. Мардвілкам (А. М.). Верш перакладаўся з арыгіналу, пра што сведчаць перакладчыцкія пераасэнсаванні ў беларускім тэксце. Так, напрыклад, А. Мардвілка недакладна перадае другі радок верша: “Пехатой, з лёгкім сэрцам я

пачынаю шырокі шлях – // Вольны, прасторны; сьвет прада мною...”¹ [14, с. 31] – словы “*healthy, free*” замяняюцца на “вольны, прасторны”. Адпаведна і сама назва верша, якая ў арыгінале суадносіцца з першым радком, у перакладчыка пераасэнсоўваецца і гучыць як “Песня пра вольны шлях”².

А. Мардвілка прадоўжыў перакладаць У. Уітмена, і наступны пераклад – верш “Песня пра радасць (*A Song of Joys*) – з’явіўся ў часопісе “Росквіт” (№ 1, снежань 1927 – студзень 1928 года). У 1928 годзе выйшаў першы беларускі зборнік паэтычных перакладаў – “Кветкі чужых палёў” Юркі Гаўрука, – дзе быў надрукаваны пераклад верша У. Уітмена “Капітан! Капітан!” (*O Captain! My Captain!*). У канцы кнігі даецца кароткая інфармацыя пра аўтара: “Ўот Ўітмэн (*Walt Whitman*) – нацыянальны амэрыканскі паэта” [7, с. 104].

У 1928 годзе ў рэцэнзіі на “Анталогію амерыканскай паэзіі: 1855 – 1925 гг.” І. Ю. Куліка А. Мардвілка спецыяльна спыняецца на перакладах з У. Уітмена: “...у адным з іх зменчаныя творы трох амэрыканскіх клясыкаў Уота Уітмэна, Эдвіна Маркгама і Гораса Траўбэлла, у пераважнасьці прадгаданьні, протэсты супроць соцыяльнага ўціску і яшчэ нясьмелыя заклікі да змаганьня <...> Што тычыцца твораў Г<У?>ітмэна, пададзеных у анталёгіі, то трэба сказаць, што яны якраз не зьяўляюцца лепшымі і найбольш характэрнымі ў яго творчасьці, якая, будучы вельмі багатай, уяўляецца па гэтых урыўках вельмі бледна і бедна, што можна паставіць укладчыку анталёгіі ў загану” [1, с. 78]. Беларускія пераклады з У. Уітмена згадваюцца ў артыкуле М. Аляхновіча “Аб нашых перакладах” (“Маладняк”, 1928, №3) [2, с. 91], а сам амэрыканскі паэт – у раздзеле “Хроніка” (“Маладняк”, 1928, № 9): “Элізбэт Карбэт гэроем сваёй кнігі “Уот” узяла вядомага паэта Уота Уітмэна (распаўсюджаны ў Амэрыцы жанр романаў-біяграфій)” [17, с. 112]. Такім чынам, у гэты перыяд паэзія У. Уітмена, “геніяльнага песьняра-прарока новае эры ў жыцці чалавецтва...” [1, с. 78], прыцягвае перакладчыкаў сваім эксперыментальным характарам і тэматыкай, і імя паэта неаднаразова згадваецца ў перыёдыцы. Усе пераклады з У. Уітмена гэтага перыяду робяцца з арыгіналу.

2. 1950–1980-я гг. Паводле І. Гаравой, у гэтыя гады адбываецца развіццё традыцыі беларускага перакладу [6, с. 359]. У гэты перыяд

¹ У арыгінале: “Afoot and light-hearted I take to the open road, // Healthy, free, the world before me...” [21].

² Карней Чукоўскі, які ў 1907 годзе выдаў пераклады У. Уітмена на рускую мову, пераклаў назву гэтага верша як “Песня большой дороги”.

з'яўляюцца пераклады з У. Уітмена, зробленыя Я. Семяжонам і Я. Сіпаковым, а таксама некалькі новых перакладаў Ю. Гаўрука.

У 1977 годзе ў зборніку выбраных перакладаў Я. Семяжона “Сем цудаў свету” з’явіліся пераклады пяці вершаў амерыканскага паэта: “Злучаным Штатам” (*To the States*), “Не зачыняйце дзвярэй” (*Shut Not Your Doors*), “Роздум” (*This Moment Yearning and Thoughtful*), “Табе, дэмакратыя” (*For You, O Democracy*), “Грымні громам” (*Warble for Lilac-Time*). Гэтыя пераклады недакладныя і часта істотна даўжэйшыя за арыгінал, у асобных радках беларускага перакладу цяжка пазнаецца верш У. Уітмена. Найбольш гэта тычыцца верша “Грымні громам” – варта параўнаць першыя радкі перакладу: “О мая непадкупная, шчырая мова, // Грымні громам, рассыпся званкамі птушынага спеву // пра ўрачыстасць пары, калі бэз зацвітае (цябе не забыцца, пара!), // Адшукай першародныя словы пра ўваходзіны лета,..” [11, с. 74] і арыгінал: “Warble me now for joy of lilac-time, (returning in reminiscence,) // Sort me O tongue and lips for Nature's sake, souvenirs of earliest summer,..”³ [21].

У 1978 годзе выйшаў зборнік У. Уітмена “Лісце травы” ў перакладзе Я. Сіпакова. Выхаду гэтага зборніка папярэднічаў артыкул “Вершаруб з доўгай выспы”, які з’явіўся ў часопісе “Маладосць” у 1969 годзе. У гэтым артыкуле перакладчык разважае пра наватарства паэта і яго сувязь з фальклорам: “Наватарства – гэта, хутчэй за ўсё, проста свой голас, якога пакуль яшчэ не было на зямлі” [12, с. 136], “Нават з першага погляду відно, што той жыццядайная крыніцаю, якая напала гэтыя радкі, з’яўляецца фальклор. І сама форма пабудовы вобраза, і танальнасць выражэння яго, і суадносіны рэальнага і нерэальнага – усё гэта вельмі ж ужо збліжае паэзію Уітмена з казкамі, легендамі, паданнямі” [12, с. 138], а таксама стварае вобраз пісьменніка, які легалізуе яго творчасць у беларускай культурнай прасторы: “ён абавязкова стане на бок пакрыўджанага і зняважанага” [12, с. 138], “Уолт Уітмэн не сумняваўся ў велічы простага чалавека” [12, с. 138], “ён лічыў, што разбэшчанай і распешчанай Амерыцы абавязкова патрэбен вялікі паэт, які быў бы яе сумленнем” [12, с. 139]. Паказальная наступная фраза ў артыкуле: “І пэўна ж, гэты “добры сівы паэт” ніколі не стаў бы на бок амерыканскіх салдат, якія сёння стараюцца спаліць і вытаптаць невялікі народ, невялікую краіну – В’етнам, якая амерыканцам нічога благога не рабіла” [12, с. 139]. Варта згадаць, што ў 1965–1973 гадах ЗША актыўна ўдзельнічала ў Вайне ў В’етнаме, і паэзія У. Уітмена як аднаго з нешматлікіх на той

³ Даслоўны пераклад: “Выведзіце мне трэлі цяпер у гонар радасці бэзавага часу (што вяртаецца ва ўспамінах), // Размяркуйце мне, о мова і вусны, дзеля Прыроды ўспаміны самага ранняга лета...”

момант перакладаных на беларускую мову амерыканскіх аўтараў успрымаецца ў кантэксце гэтай вайны. Цікава, што гэты сказ знікае ў прадмове да самога беларускага зборніка “Лісце травы” 1978 года, у аснову якой узяты гэты артыкул, – на момант выхаду кнігі вайна ў В’етнаме ўжо скончылася. Замест гэтага ў прадмове даецца яшчэ больш выразная характарыстыка ЗША: “Ён лічыў, што разбэшчанай і распешчанай Амерыцы, краіне, дзе ўсё падпарадкавана адзінаму жыццёваму прынцыпу: “кожны сам за сябе” [курсіў мой – Г. Я.], абавязкова патрэбен вялікі паэт, які быў бы яе сумленнем” [16, с. 8]. Пераклады Я. Сіпакова дастаткова дакладныя, хоць часта даўжэйшыя за арыгіналы і маюць хібы (напрыклад, у вершы “Стаю супакоены” (*Me Imperturbe*) выраз “*in the midst of irrational things*” перакладзены як “між дрэў і жывёл”, што не вельмі адпавядае сэнсу верша.

У артыкуле “Улюбёны ў жыццё”, напісаным у 1969 годзе і надрукаваным у 1986 годзе ў пасмяротным зборніку артыкулаў і эсэ “Ступень адказнасці”, Ю. Гаўрук таксама засяроджваецца на стварэнні вобраза пісьменніка, які мог быць прыняты ў тагачасным кантэксце: “Уітмен не быў рэвалюцыянерам у нашым разуменні гэтага слова, ён нават не быў сацыялістам, але яго вершы, поўныя велізарнай выбуховай сілы, накіраваны супраць капіталістычнага ладу” [9, с. 50], “у кульце долара, эпідэміі нажывы, якія з кожным годам усё больш і больш захліствалі Амерыку, Уітмен бачыў галоўную перашкоду ажыццяўленню сваёй вялікай мары аб дружбе і братэрстве паміж народамі” [9, с. 50]. У 1975 годзе выйшаў зборнік выбраных перакладаў Ю. Гаўрука “Агні ў прасторах”, дзе апроч перакладу верша “Капітан! Капітан!”, што друкаваўся ў кнізе “Кветкі з чужых палёў”, з’яўляюцца таксама пераклады вершаў “Прыходзьце, паэты” (*Poets to Come*), “Я чую, спявае Амерыка” (*I Hear America Singing*), “На беразе мора ўночы” (*On the Beach at Night*) і “Калі я слухаў вучонага астранома” (*When I Heard the Learn'd Astronomer*). У гэтых перакладах, зробленых з арыгіналу, шмат недакладнасцяў і пераасэнсаванняў. Напрыклад, у вершы “Прыходзьце, паэты” недакладна перададзены ўвесь першы радок: “Прыходзьце, паэты! Прамоўцы, спевакі, музыкі, прыходзьце!”⁴ [8, с. 53]: выраз “*to come*” тут правільней перакласці не як “прыходзьце”, а як “што прыйдуць”. У тым жа вершы ў радку “Я напісаў усяго некалькі слоў, што як знакі дарожныя ў будучыню...”⁵ [8, с. 53] “дарожныя знакі” – пераасэнсаванне выразу “*indicative words*”.

⁴ У арыгінале: “Poets to come! orators, singers, musicians to come!..” [21]. Даслоўны пераклад: “Паэты, што прыйдуць! Прамоўцы, спевакі, музыкі, што прыйдуць!”

⁵ У арыгінале: “I myself but write one or two indicative words for the future...” [21]. Даслоўны пераклад: “Я сам пішу толькі адно ці два ўказальныя словы для будучыні”.

3. З 1990-х гадоў да нашых дзён. Гэты перыяд можна ахарактарызаваць словамі І. Гаравой як час “падагульнення засвоенага і трансфармацыі традыцыі”, як “перыяд выдання анталогій і перавыдання зборнікаў выбранага, дапаўнення наяўных перакладаў новымі дублемамі і паступовая пераарыентацыя перакладчыкаў з англамоўнай класікі на творы авангардысцкага напрамку” [6, с. 359]. У гэты час амаль не з’яўляюцца новыя пераклады з У. Уітмена, затое выходзіць шэраг анталогій, хрэстаматый і перавыданняў, куды ўваходзяць ранейшыя пераклады.

У 1994 годзе перавыдаецца перакладзены Я. Сіпаковым беларускі зборнік У. Уітмена 1978 года – ён разам з перакладзенай А. Куляшовым паэмай “Спева аб Гаяваце” Г. Лангфэла ўваходзіць у кнігу з серыі “Скарбы сусветнай літаратуры”. У 2006 годзе два вершы У. Уітмена “Калі я, нібы Адам, рана ўранку” (*As Adam Early in the Morning*) і “Слёзы” (*Tears*) у перакладзе Я. Сіпакова ўвайшлі ў кнігу “Беларуская літаратура і свет: ад эпохі рамантызму да нашых дзён: выбраныя тэксты для чытання і аналізу” (укладанне Л. Баршчэўскага). У 2008 годзе пераклады твораў У. Уітмена трапляюць у анталогію паэзіі свету ў беларускіх перакладах XX стагоддзя “Галасы з-за небакраю” (укладанне М. Скоблы), якая падагульняе ўвесь папярэдні досвед беларускага паэтычнага перакладу і з’яўляецца найважнейшай падзеяй трэцяга перыяду развіцця беларускага перакладу. У анталогіі змешчаныя наступныя творы У. Уітмена: фрагмент “Песні пра вольны шлях” у перакладзе А. Мардвілкі, фрагменты з “Песні пра сябе” (*Song of Myself*), з “Песні пра тапор” (*Song of the Broad-Axe*) і верш “Любоўная ласка арлоў” (*The Dalliance of the Eagles*) у перакладзе Я. Сіпакова, а таксама верш “Ва ўрачысты дзень царкоўнага свята...”, які пазначаны як пераклад верша У. Уітмена, зроблены Аляксеем Мусорыным, рускім навукоўцам, які піша беларускамоўныя вершы і перакладае на беларускую мову [4, с. 737]. Аднак у размове А. Мусорын паведаміў, што гэты тэкст з’явіўся ў анталогіі памылкова і насамрэч з’яўляецца яго ўласным вершам, зробленым у стылістыцы У. Уітмена. Агляд гісторыі беларускіх перакладаў і беларускай рэцэпцыі амерыканскай літаратуры, у тым ліку паэзіі У. Уітмена, зрабіла І. Шаблоўская: яе артыкул “Успрыняцце амерыканскай літаратуры ў беларускім асяроддзі” выйшаў у 2007 годзе ў зборніку “Сусветная літаратура ў беларускай прасторы”.

Апошнія на сённяшні дзень пераклады з У. Уітмена – гэта вершы “Пахкі травастой маіх грудзей” (*Scented herbage of my breast*) і “Не толькі ва ўздыме рабрыстых маіх грудзей” (*Not Heaving from My Ribb'd Breast Only*), вельмі дакладна зробленыя Ю. Цімафеевай, – выйшлі ў 2012 годзе ў часопісе “Беларускага калегіума” “Паміж” і пасля, у 2014 годзе, – у зборніку вершаў і перакладаў аўтаркі.

Гаворачы пра ўплывы амерыканскай паэзіі на паэтыку ўласных вершаў, у адным з інтэрв'ю Ю. Цімафеева адзначае: “...на мяне паўплывалі пераклады, якія я рабіла. Дзякуючы ім я зноў пачала пісаць. Бо ў дваццаць гадоў я гэтую справу кінула. Гэта былі амерыканскія паэты, а яны збольшага не рыфмавалі – Уільям Карлас Уільямс, Ален Гінзберг, Уолт Уітмен, Эмі Лоўэл” [19].

Такім чынам, паэзія У. Уітмена была цікавая перакладчыкам на ўсіх этапах развіцця беларускага перакладу ўлучна з сучасным. Першых перакладчыкаў амерыканскага паэта прывабліваў эксперыментальны характар і тэматыка яго творчасці, і яго вершы перакладаліся дастаткова блізка да арыгіналу, у 1950–80-я гг. яго вершы перакладалася з агаворкамі, многія з перакладаў перакладзеныя досыць вольна, а ў апошнія дзесяцігоддзі досвед перакладу вершаў У. Уітмена падсумоўваецца, з’яўляюцца новыя дакладныя пералажэнні, творчасць амерыканскага паэта пераасэнсоўваецца ў арыгінальнай беларускамоўнай паэзіі.

Літаратура

1. *Арман, В.* Рэц. на кн.: Кулік І. Ю. Антологія Амерыканскай Поезіі. 1855–1925 г. / В. Арман // Маладняк. – 1928. – №8. – С. 78–80.
2. *Аляхновіч, М.* Аб нашых перакладах / М. Аляхновіч // Маладняк. – 1928. – № 3. – С. 91–101.
3. Беларуская літаратура і свет: ад эпохі рамантызму да нашых дзён: выбраныя тэксты для чытання і аналізу / уклад. Л. Баршчэўскі. – Мінск: “Радыёла-плюс”, 2006. – 496 с.
4. Галасы з-за неба краю: анталогія паэзіі свету ў беларускіх перакладах ХХ ст. / склад. М. Скобла; уступны артыкул Е. Лявонавай, навук. рэд. Л. Баршчэўскі. – Мінск: “Лімарыус”, 2008. – 896 с. [24]с.: іл.
5. *Гаравая, І.* Трансфармацыя англамоўнай паэзіі ў беларускім кантэксце 1920 – 1930-х гг. / І. Гаравая // Актуальныя праблемы існавання англаязычных літаратур: міжнародны зборнік навуковых артыкулаў. Выпуск 7. Класікі і сучаснікі; пад агул. рэд. А. Бутырчыка. – Мінск: РИВШ, 2008. – С. 184 – 188.
6. *Гаравая, І.* Вывучэнне гісторыі англа-беларускага паэтычнага перакладу ў ХХ – ХХІ стст.: метадалагічны аспект / І. Гаравая // Молодежь в науке – 2009: прыложне к журналу “Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”. Ч. 2: Серыя гуманітарных навук; рэдкал. А. А. Коваленя (галоўны рэд.) і др. – Мінск: “Беларуская навука”, 2010. – С. 358 – 360.
7. *Гаўрук, Ю.* Кветкі з чужых палёў / Ю. Гаўрук. – Менск: ЦБ “Маладняка”, 1928. – 107 с.
8. *Гаўрук, Ю.* Агні ў прасторах: выбраныя пераклады / Ю. Гаўрук. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1975. – 271 с.
9. *Гаўрук, Ю.* Ступень адказнасці: літаратурна-крытычныя артыкулы, эсэ / Ю. Гаўрук. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1986. – 237 с.
10. *Лангфэла, Г.* Спеў аб Гаяваце: Паэма. Лісце травы: вершы / У. Уітмен: з англ.; прадм. М. Тычыны. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1994. – 303 с. – (Скарбы сусветнай літаратуры).
11. *Семяжон, Я.* Сем цудаў свету / Я. Семяжон. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1977. – 254, [1] с., [1] л. партр.

12. *Сіпакоў, Я.* Вершаруб з Доўгай выспы / Я. Сіпакоў // Маладосць. – 1969. – № 5. – С. 136–139.
13. *Ўітмэн, Ў.* Пахкі травастой маіх грудзей. Не толькі ва ўздыме рабрыстых маіх грудзей / Ў. Ўітмен; пер. Ю. Цімафеевай // Паміж. – №10. – 2012. – С. 106–108.
14. *Ўітмэн, Ў.* Песня пра вольны шлях / Ў. Ўітмэн; пер. А. М. // Маладняк. – 1927. – №6. – С. 31–39.
15. *Ўітмэн, Ў.* Песня пра радасьць / Ў. Ўітмэн; пер. А. М. // Росквіт. – Снежань 1927 – студзень 1928. – №1. – С. 90–93.
16. *Уітмен, У.* Лісце травы / У. Уітмен; пер. з англ. Я. Сіпакова. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1978. – 160 с., 8 с. укл.
17. *Хроніка* // Маладняк. – 1928. – №9. – С. 110–112.
18. *Цімафеева, Ю.* Кніга памылак / Ю. Цімафеева. – Мінск: “Галіяфы”, 2014. – 116 с.
19. *Цімафеева, Ю.* “Спалучэнне мяса і кветак мяне вельмі хвалявала” / Ю. Цімафеева [электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://budzma.by/news/yulya-tsimafyejeva-spaluchennye-myasa-i-kvyetak-myanye-vuelmi-khvalyavala.html>. – Дата доступу: 15.10.2015.
20. *Шаблоўская, І.* Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І. Шаблоўская; прадм. Г. Бутырчык. – Мінск: “Радыёлаплюс”, 2007. – 304 с.
21. *Whitman, W.* Leaves of Grass / W. Whitman [electronic source]. – Mode of access: http://www.gutenberg.org/files/1322/1322-h/1322-h.htm#link2H_4_0083. – Date of access: 29.10.2015.